

חוק שיעדה צנוע יותר: הצלת מצפוני של המפיר.

מסקנתו של גנו, כי מקרים שבהם מוצדק להפר חוקים על יסוד התנגדות לתוכנם, הם מקרים בהם פוגעים חוקים בערכי המוסר המדיני אותו ראוי כי החוק ישרת. (עמ' 124)

היחס כלפי הסירוב גם הוא מורכב, לעתים ישנם שיקולים מוסריים ופרגמטיים המצדיקים לפעמים סובלנות וסלחנות כלפי סירוב ולעתים יש לגלות גם סובלנות כלפי סירובים בלתי מוצדקים משיקולי הגינות, שיקולים פרגמטיים וחופש המצפון.

כאמור החיבור החשוב הזה מתבסס על הגות פילוסופית מגוונת שהחוקר מתייחס ומתמודד עמה, את חלקה הוא מקבל ואת חלקה הוא דוחה. בחברתנו, שמתרוצצות בה תתי חברות ותרבויות שונות, קיימות אי-הסכמות ערכיות רבות ונראה כי הציפיה שהחובה המוסרית לציית לחוק תגשר על-פני הבקיעים הערכיים ותהווה את המלט המוסרי של החברה, ציפיה זו, קרוב לוודאי שלא תתגשם.

המסקנה העגומה היא שתתקיים "מלחמת אחים" על רקע חברה שסועה פוליטית, אידיאולוגית, כלכלית וחברתית, או התגברות (העלמות) אחת מקבוצות הערכים היריבות, תופעה הלא נראית לעין בדור הקרוב.

דן יהב

סמכותיים, דיקטטוריים ופאשיסטיים. את הצדקת הסירוב מנמק חיים גנו בטיעון התוצאות וכך הוא מפתח את תזת הציות המוגבל ותזת הציות הנרחב (אך לעולם לא המוחלט!) הנשענות על מונחי מושג האוטונומיה המוסרית (עמ' 111), וטיעון התוצאות הרעות, כשהמוסר המדיני שבו ראוי להחזיק קובע מהן תוצאות הנחשבות לרעות.

הגבולות הפורמליים של גבולות הציות הם: טיעון ההגינות, הטיעון ממהותה של הדמוקרטיה והטיעון על-יסוד חובות של ההשתייכות הקהילתית. (עמ' 116), בכל אלו ניתן להשתמש כבואנו לדון על מהויות הציות והסירוב גם במדינה ובחברה דמוקרטית, כל שכן באחרות.

הדוגמאות אותן מציג החוקר ובוחנן לאור הצדקת הסירוב לציות מדיני ולאור הנחות היסוד לגבולות הציות הן: ההתנחלות בקדומים שמבצעה היו בעלי מוסר מדיני שונה ויסודות ההומניזם היו מהם והלאה וכן מסרבי השירות בשטחים שמבססים את סירובם על ערכים הומניסטיים, שלטענתו, מוטב כאן להפר חוק מאשר לציית, דווקא מפני שהם מחזיקים בחובת הציות לאור ערכים אלו.

החוקר בודק לעומק את השוני בין הצדקת מרי אורחי לסירוב מצפוני. הראשון מטרתו העיקרית להשיג שינוי המדיניות או העיקרון שהחוק המופר או חוק אחר משרת או מבטא בעוד שסירוב מצפוני משמעו הפרת

הצידוקים לטיעוני חובת הציות, כחובה מוסרית, חובה מדינית ושלטון החוק. החוקר מתמודד אחת לאחת עם ההנחות המקובלות הללו ומביא דוגמאות ואסמכתאות רבות להפרכתן, כתפיסה מוסרית שונה מחברה לחברה ובתוך החברה עצמה: "ארץ ישראל השלמה", "גאולת המולדת", מול ריבונות והומניזם חברתי ואנושי. מחויבויות לחוקי המדינה, גם במקרים שהחוקים אינם חוקיים ו"דגל שחור מתנוסס מעליהם" והחובה לציית מפני שהמחוקק מצווה (עמ' 28) וכן חובת הציות לחוק הנשענת על יסוד הגינות, תוצאות הציות והחובה לתמוך במוסדות צודקים. (עמ' 48)

את תנאי תוקפה של חובת הציות לחוק מציג גנו בתנאים של צדק ודמוקרטיה:

"עקרון ההגינות, המחייב ציות לחוק, אינו יכול לחול במערכות פוליטיות

קבוצת אחד בשם "טקסים של יום אחד", ניקוסיה 1986.

לסיום - יש לשבח את המתרגם משה חכם, שתרגם וערך את הקובץ "סיפורים פלסטיניים". הספר שנקרא ברהיטות ובהנאה, לרבות הערותיו מאירות העיניים, מוסיף נדבך חשוב להכרת אורח-חיייהם של שכנינו, הלוח-מחשבתם, מסורתם ותרבותם, והוא תורם תרומה של ממש לקירוב הלבבות ולפיתוח היחסים בינינו ובין שכנינו. ■

שמואל רגולנט

אנרכיזם פילוסופי וסרבנות פוליטית

חיים גנו: ציות וסירוב; תל-אביב; הקיבוץ המאוחד; 168 עמ'; 1997

ספר צנוע וחשוב זה נראה שלא "עורר גלים" רבים ולא הוציא את הקוראים, המבקרים ובעיקר את המימסד הפוליטי משלוותו, למרות שיש בו פוטנציאל רב לעורר מהומות.

שאלת הציות לחוק והסירוב לציית לו לא יורדת מסדר היום הציבורי בישראל. כך מעמד "השטחים הכבושים" (יש"ע בלשוננו), ובעיקר לגבי הישראלים העושים בהם כבתוך שלהם ויורים בילדים פלסטינים; אילו היה זה ספר חובה לחיילי צה"ל, אולי פני המציאות היו נראים אחרת; אני מתכוון להפקעת "קרקעות המדינה", הקמת התנחלויות ויצירת "תשתיות יהודיות", סרבנות השירות בלבנון ויצירת תנועת "יש גבול" ומהעבר השני, תנועות חוץ-פרלמנטריות כ"זו ארצנו", "אייל", "גוש אמונים" ואחרות, אשר רמת ציותם לחוקי המדינה נמוכה ביותר.

נראה ששליטתנו על עם וטריטוריות מחוץ לגבולות המדינה וכן הקיטוב הקיצוני - פוליטי, עדתי, חברתי, דתי וכלכלי, בכל אלו כר נרחב לבחינה פילוסופית ומעשית של תזת הציות והסירוב שהן מורכבות ביותר ושנויות במחלוקת חריפה.

חיים גנו, פרופסור למשפטים ופילוסופיה באוניברסיטת תל-אביב, מציג הנחות, טיעונים, תזת ותורות ומפריך את רובן או חלקים מהן, לאור רעיונות שהתפתחו והתבססו במהלך ההיסטוריה של הפילוסופיה.

הספר שפורסם ב-1992, בהוצאת אוניברסיטת קיימברידג', לא קל לקריאה וצריך להשקיע מאמץ רב במעקב אחר הטיעונים השונים והנסיגות לאששם או להפריכם. גם במהדורתו העברית הנוכחית.

שלושת הפרקים הראשונים מציגים את

בלתי צודקות ובלתי דמוקרטיות". (עמ' 87) אך נראה שגם תוקפם של הצדק והדמוקרטיה שנוי, לא אחת, במחלוקות קשות. ההתנחלות ב"קרני שומרון" היא אולי "צדק" כלפי קבוצת מייעוט כלשהי, אך עוול גדול כלפי קבוצת רוב אחרת (ישראלית ופלסטינית כאחת). ומהי דמוקרטיה, שזכויות הפרט אינן חלות על כל אורחיה? לא כל חוק בדמוקרטיה הוא בהכרח תוצר של בחירות המבטאות את רצון הרוב הנוכחי ובהתחלף המשטר, חוקי הדמוקרטיה יכולים להשתנות עד בלי הכר; או האם חוקיהן של דמוקרטיות צודקים תמיד, או האם אין תמיכת הרוב הופכת אותם לצודקים.

פרק ד' בודק את גבולות חובת הציות לחוק על רקע הדיונים הקודמים שהתמקדו בשאלה: אלו תנאים צריכה מערכת מדינית למלא כדי שחובת הציות תתפוס לגבי חוקיה, ונראה שגם העובדה שמערכת פוליטית ממלאת תנאים אלה ושחובת הציות תופסת לגביה, אין פירושה שחובה זו מכתובה ציות כל אימת שהיא חלה, בכל נסיבות שהן. חובת הציות לחוק אינה חובה מוחלטת ואינה יכולה להיות כזאת, אלא במשטרים

**בימים אלה
בספרי עתון 77
רות ירדן
אשה אוהזת שמש
שירים**